

KOMITET EKONOMIKI ROLNICTWA POLSKIEJ AKADEMII NAUK

OCENA REALIZACJI UCHWAŁ II KONGRESU
NAUKI POLSKIEJ
W DZIEDZINIE NAUK EKONOMICZNO-ROLNICZYCH
ORAZ ICH ROZWÓJ DO 2000 ROKU
I W DALSZEJ PERSPEKTYWIE

*Ustalenia II Kongresu Nauki Polskiej i ich realizacja
w dziedzinie nauk ekonomiczno-rolniczych*

Na II Kongresie Nauki Polskiej postulaty pod adresem rolnictwa i gospodarki żywnościowej wysuwano zarówno na Sekcji Nauk Rolniczych i Leśnych, jak również na Sekcjach Nauk Ekonomicznych, Demograficznych, Statystycznych oraz Organizacji i Zarządzania. Stwierdzono m. in., że rozwój nauk mikroekonomicznych jest uwarunkowany kierunkami i postępowaniem w rozwoju nauk makroekonomicznych. Dlatego koncentrując się na problemach z zakresu makroekonomiki, widzi się potrzebę prowadzenia prac badawczych o szerszym zasięgu, tj. takich, które stałyby podstawą do określenia przyszłego modelu rolnictwa. Wśród tych zadań za najważniejsze uznano:

— teoretyczne uzasadnienie społeczno-ekonomicznych przesłanek rozwoju wsi i rolnictwa w Polsce, biorąc między innymi pod uwagę analizę przemian struktury agrarnej rolnictwa oraz tempo, formy i koszty jego uspołecznienia,

— prognozowanie, organizację i ekonomikę nowoczesnej gospodarki żywnościowej i poszczególnych jej ogniw z uwzględnieniem aspektów przestrzennych, ze szczególnym podkreśleniem zasad organizacji usług produkcyjnych dla rolnictwa oraz współdziałania rolnictwa z przemysłem przetwarzającym produkty rolnicze,

— zarządzanie, ekonomikę, organizację pracy i organizację gospodarstw, jak również przedsiębiorstw rolniczych oraz przetwórczych, działających w warunkach gospodarki socjalistycznej,

— planowanie inwestycji oraz badanie efektywności inwestycji, postępu technicznego, organizacyjnego i ekonomiczno-społecznego,

— tworzenie za pomocą nowoczesnych metod parametrów techniczno-ekonomicznych oraz normatywów, dostosowanych do potrzeb

współczesnych technik planistycznych, zarządzania i kierowania rolnictwem oraz gospodarstwem rolniczym.

W celu zapewnienia korzystnych warunków realizacji postulowanych problemów badawczych, w uchwale II KNP podkreślono między innymi, iż w procesie integracji zaplecza naukowo-technicznego powinno się usprawnić system organizacji i planowania badań, merytoryczną kontrolę oraz system informacji o ich przebiegu i uzyskanych osiągnięciach naukowych.

Oceniając realizację problemów badawczych postulowanych przez II KNP należy stwierdzić, że warunki ich wykonania dalekie były od optymalnych. Między innymi i ten stan rzeczy miał określony wpływ na wyniki pracy badawczej lat siedemdziesiątych.

W badaniach prowadzonych w tym okresie dominowały problemy z zakresu makroekonomiki rolnictwa i gospodarki żywnościowej.

Stwierdzono wówczas, iż konieczne jest kształtowanie rozwoju konsumpcji zgodne z oceną możliwości produkcyjnych rolnictwa. Niezbędne jest przy tym aktywne kształtowanie tempa wzrostu i struktury popytu na żywność według przesłanek nauki o żywieniu i możliwości produkcyjnych rolnictwa. Określono, że realizacja programu wyżywienia ludności naszego kraju będzie możliwa wówczas, gdy tempo przemian ustrojowych w rolnictwie będzie umiarkowane. Niezbędna jest również zmiana systemu gospodarowania w PGR, które powinny zwiększyć udział zbóż w strukturze zasiewów i uzyskać dodatni bilans zbożowy. Należy także wyrównywać dysproporcje w wykorzystywaniu czynników produkcyjnych występujących między sektorami rolnictwa, regionami i poszczególnymi gospodarstwami. Uważało się również, że zwiększenie podaży technicznych środków produkcji dla rolnictwa może być mechanizmem silniej stymulującym produkcję, niż zmiany cen na korzyść produktów rolniczych.

Ponadto rezultaty badań lat siedemdziesiątych wykazywały właściwe reagowanie rolników indywidualnych na bodźce ekonomiczno-produkcyjne. Pozwoliło to na wysunięcie poglądu, iż za pomocą instrumentów ekonomicznych można w gospodarce indywidualnej, działającej w gospodarce socjalistycznej, kreować rozwój i strukturę produkcji rolniczej. Naturalnie wymagana jest ciągła analiza i doskonalenie systemu bodźców ekonomicznych, szczególnie w tym sektorze rolnictwa.

W omawianym okresie ekonomiści podkreślali również, że na tempo wzrostu produkcji rolniczej ma negatywny wpływ przepływ ziemi z sektora gospodarki indywidualnej do gospodarki uspołecznionej. Ponadto rezultaty badań wykazały, iż rozwijanie zespołowych gospodarstw rolnych SKR jest wysoce nieefektywne. Negatywnie oceniono również

zakładanie rolniczych spółdzielni produkcyjnych na gruntach PFZ bez udziału rolników z własnymi wkładami ziemi.

Ewidentnym dorobkiem ekonomiki rolnej było także udowodnienie, iż w warunkach stopniowej socjalistycznej przebudowy rolnictwa, rozłożonej na długi okres czasu, nie można zamrozić struktury agrarnej indywidualnych gospodarstw rolnych. Powodowałoby to negatywne skutki produkcyjne, ekonomiczne i społeczne oraz hamowało dalszy rozwój rolnictwa. Niezbędna jest więc aktywna polityka poprawy struktury agrarnej, co nie jest sprzeczne z koncepcją socjalistycznej przebudowy rolnictwa.

W okresie lat siedemdziesiątych po przeprowadzeniu szeregu badań wysunięto wnioski, że w uspołecznionej gospodarce rolnej zasadniczym problemem jest poprawa systemu ekonomiczno-finansowego i racjonalizacja systemu zarządzania. Podkreślono, że o kształcie nowego systemu zadecyduje to, jak się określi miejsce przedsiębiorstwa w procesie zarządzania oraz jaki przyzna się mu zakres swobody ekonomicznej w ramach planu centralnego. System ten precyzować powinien jednoznaczne i adekwatne mierniki działalności przedsiębiorstwa, na podstawie których będzie ono ocenione i rozliczone. W systemie tym należy określić niezbędne instrumenty ekonomiczne, za pomocą których centralny szczebel zarządzania oddziaływałby na przedsiębiorstwo i sterował jego zachowaniem się. Aby zwiększyć efektywność gospodarowania, przedsiębiorstwu rolniczemu trzeba pozostawić pełną swobodę w wyborze form, środków i przedsięwzięć zmierzających do wykonania zadań nakreślonych w planie centralnym. Podstawowym więc zadaniem systemu ekonomiczno-finansowego powinno być umożliwienie wykonania przez przedsiębiorstwo planu produkcji i osiągnięcia planowanego wyniku ekonomicznego gospodarstw uspołecznionych.

Ponadto trzeba przyznać, iż mimo szeregu niedomagań w latach siedemdziesiątych nastąpił w naukach ekonomiczno-rolniczych znaczący postęp. Ujawniona została rola rolnictwa i jego sektorów w społeczno-gospodarczym rozwoju kraju. Wykazane zostały wielorakie sprzężenia zwrotne między rolnictwem i całą gospodarką żywnościową a pozostałymi działami gospodarki narodowej. Sygnalizowano hamujące oddziaływanie niedorozwoju środków produkcji na wzrost produkcji żywności oraz rozwój wsi i rolnictwa.

Podkreślano niejednokrotnie, że przyczyn trudności rozwiązywania szeregu problemów w gospodarce żywnościowej należy doszukiwać się w niesprawności wykorzystania posiadanych zasobów i wiedzy, a tempo rozwoju produkcji rolniczej zależy głównie od możliwości podniesienia kultury rolniczej w gospodarstwach stosujących anachroniczne metody i środki techniczne.

Istotnym osiągnięciem środowiska ekonofistów rolnych są również próby związane z budową teoretycznych koncepcji funkcjonowania gospodarki żywnościowej oraz przestrzenne widzenie problemów związanych z gospodarką rolną i żywnościową. Ujawnienie negatywnych skutków wadliwej struktury gospodarki narodowej, ujemnie wpływającej na powiązanie i wzajemne oddziaływanie przemysłu i rolnictwa nie zostało wprawdzie dotychczas w pełni wykorzystane, ze szkodą dla rolnictwa, gospodarki narodowej i społeczeństwa, ale stopniowo zaczęło wchodzić do społecznej świadomości i oddziaływać na powolne wprawdzie, ale zarysowujące się zmiany struktury gospodarki narodowej.

Badania mikroekonomiczne natomiast koncentrowały się na problematyce gospodarstw indywidualnych, a większość badań wiązano z tematyką specjalizacji i kooperacji w gospodarce chłopskiej.

Nie rozwijano badań dotyczących cen, systemów płac, organizacji pracy oraz doskonalenia systemów finansowania rolnictwa. Wynikało to głównie ze słabego zainteresowania polityki gospodarczej wynikami tego rodzaju badań.

Trzeba również stwierdzić, że rezultaty badań mikroekonomicznych miały raczej charakter przyczynków uniemożliwiających opracowania pogłębionych syntez. Dominowały bowiem badania szczegółowe, fragmentaryczne. Nie podjęto na szerszą skalę i nie rozwijano takich problemów, jak np. teoria gospodarstwa rodzinnego w ustroju socjalistycznym lub teoria przedsiębiorstwa rolniczego. Dlatego w tym okresie nie notuje się głębokich syntez teoretycznych dotyczących wyżej wymienionych problemów. Nie podejmowano również badań dotyczących np. negatywnych konsekwencji systemu dotacji i postępujących deformacji mechanizmów ekonomicznych.

Mimo zaleceń II KNP nie były prowadzone badania nad planowaniem oraz efektywnością inwestycji rolniczych. W środowisku ekonomistów rolnych przeważał bowiem pogląd, że przy ówczesnym systemie zarządzania i systemie ekonomiczno-finansowym w rolnictwie nie było zapotrzebowania na badania efektywności inwestycji, bowiem o podejmowaniu inwestycji w rolnictwie i przemyśle rolno-spożywczym decydowały względy pozaekonomiczne, a nie rachunek ekonomiczny.

Do problematyki badawczej zalecanej przez II KNP, a która nie znalazła odzwierciedlenia w prowadzonych pracach badawczych, należy także zastosowanie nowoczesnych metod tworzenia parametrów techniczno-ekonomicznych oraz normatywów, dostosowanych do potrzeb współczesnych technik planistycznych, zarządzania i kierowania rolnictwem oraz przedsiębiorstwem rolniczym. Posiadanie takich informacji jest niezmiernie istotne w dobie reformy gospodarczej, w procesie podejmowania decyzji gospodarczych zarówno w makro- jak i mikroskali.

Obecnie informacje te, czyli wszelkiego rodzaju dane o charakterze ekonomicznym, są niewystarczające dla celów szeroko pojętego zarządzania rolnictwem. Brak wyżej wymienionych informacji powoduje, że prognozy i podejmowane decyzje zawarte w planach lub programach gospodarczych są niepewne a nawet zniekształcone, a ich realizacja nie zawsze może przynieść pożądany efekt. Uważa się więc za konieczne permanentne prowadzenie badań nad podstawowym zestawem danych niezbędnych w procesie podejmowania decyzji zarówno w makro- jak i mikro-skali rolnictwa. Badania te powinny być prowadzone we wszystkich sektorach, różnych rejonach kraju, przedsiębiorstwach i gospodarstwach o różnej powierzchni, wyposażeniu technicznym i kierunkach produkcji. Możliwość posługiwania się tego rodzaju danymi, które w przyszłości powinny mieć charakter stochastyczny pozwoliłoby przyspieszyć zastosowanie nowoczesnych metod rachunku ekonomicznego oraz wariantowe przygotowanie informacji do podejmowania decyzji gospodarczych w rolnictwie.

Inną istotną słabością, którą polska nauka ekonomiczno-rolnicza ma do pokonania jest opracowanie nowoczesnych metod badawczych i szersze wykorzystanie elektronicznej techniki obliczeniowej zarówno w badaniach, jak i w ich zastosowaniu do rozwiązywania konkretnych problemów polityki gospodarczej i polityki rolniczej. Mimo pewnego postępu w tym zakresie, w ostatnich latach, nasz dystans w stosunku do ekonomiki rolnictwa w innych krajach europejskich nie uległ zmniejszeniu.

Trzeba jednak przyznać, że mimo szeregu niedociągnięć w rozpatrywanym okresie, nauki ekonomiczno-rolnicze wyzbyły się dogmatyzmu, jednostronności i skłonności do afirmacji osiągnięć i weszły na drogę obiektywnych pogłębionych analiz procesów gospodarczych. Ujawnienie sprzeczności, trudności i hamulców rozwoju rolnictwa jest bowiem wstępnym warunkiem wskazywania dróg do działań bardziej racjonalnych. I te właśnie zadania były w latach siedemdziesiątych realizowane w postaci corocznych i okresowych analiz sytuacji w rolnictwie.

Jednym z zadań ekonomiczno-rolniczych jest określenie warunków wzrostu produkcji rolnej i obniżenia jej społecznych kosztów produkcji. Problem ten musi być rozwiązany jednocześnie z uwzględnieniem aspektów społecznych, ekonomicznych, ekologicznych, technicznych i biologicznych. Można więc przyjąć, że nowoczesne rolnictwo wymaga silnych związków z całą niemal współczesną wiedzą. Ponieważ warunki społeczno-gospodarcze ciągle się zmieniają, w związku z tym w badaniach społeczno-ekonomicznych podstawowe problemy są ciągle aktualne i stale rozpatrywane z tym, że zawsze na tle zmieniających się warunków działania. Obecnie np. istotne są badania dotyczące kompleksowo ujętej problematyki rozwoju rolnictwa w warunkach reformy gospodarczej.

Reforma w polskiej gospodarce narodowej spowodowała bowiem nowe warunki działania jednostek gospodarczych w każdym sektorze społeczno-gospodarczym rolnictwa, a zwłaszcza w sektorze państwowym. Dlatego badania dotyczące rozwoju poszczególnych sektorów w rolnictwie po wprowadzeniu reformy gospodarczej z jednej strony przysparzają materiału empirycznego, pozwalającego na pewne uogólnienia dotyczące stanu istniejącego, z drugiej zaś strony pozwalają na konfrontację rozwiązań teoretycznych z ich praktyczną adaptacją i modyfikacją.

*Preferowane kierunki badań w naukach ekonomiczno-rolniczych
do 2000 roku i dalszej perspektywie*

Zadaniem nauk ekonomiczno-rolniczych w najbliższej przyszłości będzie dostarczanie praktyce gospodarczej teoretycznie uzasadnionych przesłanek i rekomendacji do takiego oddziaływania na rolnictwo i gospodarkę żywnościową oraz zarządzania i organizacji gospodarstw, przedsiębiorstw rolnych i przemysłu rolno-spożywczego, aby zapewnić maksymalne i efektywne wykorzystanie zasobów ekonomicznych i społecznych rolnictwa, uwzględniające makroekonomiczny punkt widzenia. Wymaga to studiów nie tylko o charakterze pragmatycznym, ale i teoretycznym.

Realizacja tych zadań wymaga koncentracji badań w trzech przekrojach:

1. Rozwój oraz miejsce rolnictwa i gospolarki żywnościowej w rozwoju gospodarki narodowej;
2. Uwarunkowania systemowe rozwoju rolnictwa i gospodarki żywnościowej;
3. Funkcjonowanie gospodarstw i przedsiębiorstw w rolnictwie i przemyśle rolno-spożywczym.

W trakcie rozwiązywania tych problemów badawczych muszą być rozwijane i dostosowywane do potrzeb oraz możliwości metody badań i analizy zjawisk społecznych i ekonomicznych. Doskonalenie metod i pogłębianie analizy wymagają utrzymywania szerokiego kontaktu z nauką światową oraz środków technicznych przetwarzania informacji. Powinny być preferowane następujące problemy badawcze:

*Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w strategii
rozwoju gospodarczego kraju*

Modele rozwoju rolnictwa na tle rozwoju całej gospodarki narodowej, przewidywanego postępu biotechnicznego, sytuacji demograficznej,

polityki ogólnogospodarczej i polityki rolnej, m. in. w zakresie przemian agrarnych, możliwości ekspansji eksportowej polskich produktów żywnościowych, efektywności importu dla potrzeb rolnictwa, uwarunkowań ekologicznych oraz efektywności i energochłonności wytwarzania produktów rolnych i żywnościowych.

Badania te mają w znacznej części charakter interdyscyplinarny, oprócz nauk ekonomiczno-rolniczych wymagają zaangażowania innych dziedzin nauki, w tym nauk ekonomicznych, zajmujących się całokształtem rozwoju gospodarki narodowej.

Ograniczenia i stymulatory rozwoju gospodarstw i przedsiębiorstw rolnych

Badania powinny dotyczyć zarówno aspektów teoretycznych, tj. teorii funkcjonowania i rozwoju gospodarstw rodzinnych w warunkach ustroju socjalistycznego, niezbędności ich istnienia, procesów dostosowawczych, jak i praktycznych, tj. metod i instrumentów ekonomicznych (rozwiązania systemowe) oraz polityki gospodarczej i rolnej, a także reagowania na nie gospodarstw rolnych. Oprócz badań ekonomicznych dotyczących zróżnicowania cech, przemian i postępowania gospodarstw w różnych przekrojach (np. w przestrzennym), niezbędne są również badania socjologiczne dotyczące zachowań rolników, ich aktywności i aspiracji życiowych i zawodowych, zwłaszcza młodych rolników. W oparciu o analizy makro- i mikroekonomiczne niezbędne jest wypracowanie zasad funkcjonowania gospodarstw uspołecznionych oraz metod i instrumentów ekonomicznego oddziaływania na nie, w tym zwłaszcza systemu motywacji wymuszającego rozwój produkcji, wzrost wydajności pracy i efektywności gospodarowania.

Zmiany społeczno-zawodowej struktury ludności wiejskiej w procesie modernizacji rolnictwa

Przedmiotem badań powinny być zarówno uwarunkowania wpływające na strukturę społeczno-zawodową ludności wiejskiej, jak i zmiany tej struktury i poziomu umiejętności zawodowych, dokonujących się pod wpływem modernizacji rolnictwa, rozwoju infrastruktury, poprawy warunków życia na wsi i oświaty.

Wyniki badań będą miały zastosowanie w praktyce gospodarczej w dziedzinie polityki zatrudnienia, polityki społecznej, planowania infrastruktury społeczno-gospodarczej wsi i planowania przestrzennego.

*Powiązania rozwoju rolnictwa, przemysłu rolno-spożywczego
i handlu*

Przedmiotem badań będą warunki uzyskania postępu w funkcjonowaniu powiązań pomiędzy poziomami (ogniwami) łańcucha żywnościowego. Potrzeba podjęcia tej problematyki wynika z niezadowalającej efektywności ekonomicznej i społecznej ogniw kanałów rynku produktów rolniczych. Niska sprawność tych ogniw wywołuje małe wykorzystanie zdolności produkcyjnych oraz surowców, a nawet ich marnotrawstwo. Również w obecnych warunkach wyposażenia gospodarki żywnościowej w czynniki produkcji, byłoby możliwe lepsze zaspokojenie potrzeb finalnych. Niezbędne jest więc wskazanie kierunków zmian w systemie instrumentów ekonomicznych, struktur instytucjonalnych i przesłanek polityki gospodarczej, prowadzących do racjonalnego wykorzystania potencjału produkcyjnego, poprawy wyżywienia ludności i uczestnictwa w międzynarodowej wymianie. Kryteriami tej racjonalności powinny być: uzasadniona ekonomicznie i ekologicznie maksymalizacja wydajności rolnictwa (ziemi, pracy, nakładów materialnych), efektywne przetwórstwo produktów rolnictwa oraz handel.